

Kulturowe wizualizacje doświadczenia – Złoty Potok 18- 21 września 2008.

Patrycja Bućko, Adam Dziadek

Patrycja BUĆKO
Adam DZIADEK

Kulturowe wizualizacje doświadczenia
– Złoty Potok 18-21 września 2008

XXXVI Konferencja Teoretycznoliteracka została zorganizowana przy współpracy Zakładu Poetyki Historycznej i Sztuki Interpretacji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach oraz Pracowni Poetyki Historycznej Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk i odbyła się w dniach 18-21 września 2008 roku w malowniczym Złotym Potoku położonym na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Konferencja została objęta patronatem JM Rektora Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach prof. dra hab. Wiesława Banysia. W spotkaniu uczestniczyło wielu autorów i redaktorów prac podejmujących wcześniej tę problematykę, m.in. Edward Balcerzan, Ryszard Nycz, Stanisław Balbus, Zdzisław Łapiński, Włodzimierz Bolecki, Małgorzata Czermińska, Anna Zeidler-Janiszewska, Seweryna Wyślouch, Tadeusz Sławek, Ryszard K. Przybylski, Andrzej Gwóźdź, Bożena Tokarz, Marta Leśniakowska, Ewa Rewers, Andrzej Hejmej, Adam Dziadek, Grzegorz Jankowicz, Beata Śniecikowska, Maria Popczyk.

Głównym celem całego przedsięwzięcia była analiza tych zjawisk kultury współczesnej, które wynikają z relacji pomiędzy tekstami literackimi a szeroko pojętymi tekstami kultury. Do zjawisk tych należą przede wszystkim doświadczenie wizualności (w wymiarze jednostkowym i zbiorowym) oraz literacka reprezentacja tego doświadczenia. Chodziło o omówienie i teoretyczne sprobematyzowanie zagadnień związanych z wizualizacją w świetle nowej refleksji teoretyków i historyków literatury – tzn. w perspektywie antropologii literatury, poetyki kulturowej czy kulturowej teorii literatury, a także dokonanie szerokiej analizy powiązań między wieloaspektowo rozumianą kategorią „kulturowej wizualizacji” i jej doświadczenia w literaturze i sztuce.

Przedmiot badań został rozłożony na cztery główne pola problemowe: 1. Kultura – Wizualizacja – Literatura (teorie i metody: teorie literatury wobec wizualizacji i wizualności, nowoczesny i ponowoczesny metajęzyk powinowactw i korespondencji sztuk, strukturalizm i poststrukturalizm wobec relacji dzieła sztuki a literatura, semiotyka wobec dzieła sztuki, semiotyka wobec tekstów kultury, dekonstrukcje dzieła sztuki w literaturze i w literaturoznawstwie, intersemiotyczność – intertekstualność – interferencje sztuk); 2. Genologia – Sztuka – Literatura (ekfaza – jej odmiany, reprezentacje i transformacje na przestrzeni dziejów, *Bildgedicht*, kolaż/brikolaż/montaż, poezja wizualna, haiku, literatura w Internecie, powieść hipertekstowa, wizualizacje doświadczenia w mediach elektronicznych); 3. Ikonosfera w literaturze (obrazowanie w literaturze, malarskość literatury/literackość malarstwa, słowo w dziele sztuki, słowa a obrazy – narracyjność, fotografia a literatura, film a literatura); 4. Doświadczanie dzieła sztuki i jego wizualizacja (doświadczenie literackie a doświadczanie dzieła sztuki, percepcja słowa, obrazu i tekstu, muzeum sztuki, muzeum wirtualne, aura i auratyczność, poczucie obrazu, granice doświadczenia/granice wyrażalności, doświadczenie graniczne – jego wizualizacje i werbalizacje, doświadczenie wewnętrzne w sztuce i literaturze).

W pierwszej części obrad wystąpiło trzech referentów. Jako pierwszy głos zabrał Ryszard Nycz, który w syntetyczny i przejrzysty sposób mówił o „poetyce doświadczenia”. Marta Leśniakowska zaintrygowała wszystkich ciekawym tekstem o (re-)konstrukcji w ujęciu antropologicznym. Autorka, omawiając projekt Wartopii, „miasta wyobrażonego”, które miało powstać na ruinach zniszczonej przez hitlerowców Warszawy, dokonała analizy kategorii nowoczesności w perspektywie ponowoczesnej historii sztuki. Leśniakowska omówiła kulturowy aspekt pamięci jako doświadczenia, natomiast kolejny referent, Ryszard K. Przybylski, przedstawił różne style widzenia, zwracając szczególną uwagę na społeczną regulację naszego oglądu świata. Kolejne referaty wygłosili: Tadeusz Sławek (*Początek i „chwasty dziejów”*. *Lektury źródłowości*), Andrzej Skrendo (*Krytyka władzy wzroku w poezji modernizmu*) oraz Ewa Szczesna (*Obrazowość i ikoniczność przekazów internetowych*). Autorka omówiła sposób, w jaki technologie digitalne umożliwiają wizualizację doświadczenia kulturalnego oraz wizualizację rozumienia świata odbitego w kulturze i przez tę kulturę wypracowanego. Analizując główne cechy przekazu internetowego: porządek linearny, symultaniczny i asocjacyjny, referentka potwierdziła tezę o łączeniu różnych wizualnych sposobów odbioru tekstu internetowego.

Ożywioną dyskusję wywołał tekst Agnieszki Kluby dotyczący memetyzacji. Tekst referentki, wyrastający z inspiracji książką Richarda Hawkinsa *The Selfish Gene*, stanowił próbę sprawdzenia, czy wypracowane na gruncie memetyki terminy można zastosować do opisu przemian wizualnej percepcji w XIX i XX wieku. Najwięcej zastrzeżeń dyskutantów wzbudziła zasadność samego terminu „mem”, którego definicję autorka przytacza za *Oxford English Dictionary*: „element kultury, który można uznać za przekazywany drogą niegenetyczną, szczególnie przez naśladownictwo”. Na zakończenie tej części obrad Andrzej Hejmej przedstawił klarowną i skondensowaną systematykę „literatury intermedialnej”. Autor zasta-

nawiał się nad dalszym losem badań intermedialnych oraz nad wypracowaniem odpowiednich praktyk interpretacyjnych.

Drugi dzień obrad zdominowała długa i niezwykle ożywiona dyskusja na temat ekfrazy i ekfrastyczności, którą zainspirowały referaty Seweryny Wystouch (*Ikoniczność i ucieczka od referencji na przykładzie filmów Zbigniewa Rybczyńskiego*), Romy Sendyki (*Ekfaza eseistyczna*), Bożeny Witosz (*Ekfaza w tekście użytkowym – w perspektywie genologicznej i dyskursywnej*) i Grzegorza Jankowicza (*Nieobecna ekfaza*). Pierwsza referentka omawiała próbę ucieczki od referencjonalności, wprowadzając we wstępie trojaki rozumienie tejże referencji, z których każde zakłada inny stosunek do rzeczywistości. Symulacja, reprezentacja i transformacja – takie, według autorki, ma oblicza pojęcie referencji. Te trzy aspekty referencji i niemożliwą próbę ucieczki od niej analizowała Wystouch na podstawie animacji Rybczyńskiego.

Roma Sendyka analizowała w swoim wystąpieniu relację między ekfrazą i esejem, dążąc do określenia skali wykorzystania ekfrazy w eseistyce. Autorka wyszła z założenia, iż obydwa gatunki spokrewnia swoista modalność ich występowania oraz funkcja inkluzji. Bożena Witosz omawiała ekfrazę pod kątem genologii lingwistycznej, wyrastającej z teorii Bachtina. Autorkę interesuje gra, która powstaje między okiem turysty a okiem przewodnika obcującego z tym samym dziełem sztuki. Kwestia ekfrazy w tekście użytkowym stała się ważnym głosem w dyskusji dotyczącej samego gatunku ekfrazy.

Tekst Grzegorza Jankowicza o opowiadaniu Edgara Allana Poe’go *Life in Death* (bardziej znanego w krótszej wersji zatytułowanej *Portret owalny*, w przekładzie Bolesława Leśmiana), wykorzystując narzędzia poetyki antytetycznej, omawiał w klarowny sposób jeszcze inne cechy ekfrazy. Jak mówił sam autor „ekfaza paradoksalnie została z tego tekstu wyrugowana”. Tekst Poe’go zbiera wszystkie ekfrastyczne wątki, tworząc coś na kształt „synopsis ekfrazy”. W swoim wystąpieniu Jankowicz stworzył zarys trzech faz ekfrazy, a mianowicie ekfrastyczną obojętność, ekfrastyczną nadzieję i wreszcie ekfrastyczny lęk. Opowiadanie Poe’go, jak zauważył referent, jest egzemplifikacją zarówno nadziei jak i lęku.

Kolejny referent, Jacek Olczyk (*Dynamika lektury poezji wizualnej*), powracał do problemu intermedialnych relacji między słowem a obrazem. Autor rozważał istnienie czytelniczych strategii interpretacyjnych poezji konkretnej, pozwalających wydobyć maksimum znaczeń z minimum słów. Potwierdzał słuszność tzw. „interpretacji komparatystycznej” propagowanej przez Dicka Higginsa.

Wspomnieć warto również o ożywionej dyskusji, jaka miała miejsce po wystąpieniu Joanny Grądział-Wójcik, która w referacie „*Piękno zamieszkałe*”. *Architektoniczne wizualizacje doświadczenia poezji w twórczości Mirona Białoszewskiego*, mówiła o spuściźnie poety rzeczy świeże i odkrywcze. Punktem wyjścia do odczytania późnej poezji Białoszewskiego stało się polskie budownictwo lat siedemdziesiątych. Prezentując w ciekawy sposób podmiotowe doświadczenie architektury oraz patologię urbanistyki minionej epoki, autorka odsłoniła serię ciekawych wątków poezji Białoszewskiego. Koncentrując się na tzw. doświadczeniu mrówkowca, Grą-

dziel-Wójcik omawiała wybrane utwory Białoszewskiego, opatrując je krótkim i celnym komentarzem.

Sobotnie obrady przyniosły kontynuację podejmowanych wcześniej problemów, jednak każdy referat poruszał je z odmiennej perspektywy. Jako pierwsza swój artykuł odczytała Bożena Pikala-Tokarz (*Między linearnością myśli a zjawiskowością obrazu*), której założeniem było usystematyzowanie relacji pomiędzy słowem i obrazem. Punktem odniesienia do rozważań nad konceptualizacją doświadczenia była psychologia kognitywna, która, jak przypomniała referentka, eksponuje trzy momenty w poznawczym rejestrowaniu rzeczywistości: selektywne postrzeganie, zatrzymanie wybranych obrazów w pamięci oraz tworzenie na tej podstawie wewnętrznego i indywidualnego modelu rzeczywistości. Poruszony temat był kontynuowany przez Zdzisława Łapińskiego, który omówił koncepcję semiosfery (*Widzialne, Wyobrażone, Pomysłane*) oraz przez Edwarda Balcerzana (*Widzialne i niewidzialne w sztuce słowa*), który analizował „wizualizmy” w poezji Przybosia i Leśmiana. Balcerzan poświęcił swój tekst analizie zagadnienia wizualizacji, dewizualizacji oraz rewizualizacji, dzięki czemu umożliwił słuchaczom odmienne spojrzenie na ekfrazę. W tym ujęciu ekfrazą powstaje w miejscu spotkania de- i rewizualizacji.

Popołudniową część obrad otworzyła Beata Śniecikowska (*Granice wizualności – granice gatunku? Haiku w polskiej poezji międzywojennej*), która próbowała wskazać wyznaczniki haiku w utworach Anatola Sterna, Juliana Przybosia, Leopolda Staffa, Czesława Miłosza oraz Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej.

Dalszą część obrad zdominowała ponownie dyskusja o ekfrazie zainspirowana wystąpieniami Stanisława Balbusa (*Dwa posążki Wielkiej Matki. Szymborska i Herbert*) oraz Dariusza Pawelca (*Tropy ekfrazy. Na przykładzie utworu pt. „Melencolia I” Witolda Wirpszy*). Pierwszy z referentów jako punkt wyjścia do dalszych rozważań nad „herbertowską przygodą estetyczno-metafizyczną” przyjął wiersz Szymborskiej *Fetysz płodności z paleolitu*. Jak podkreślał sam autor, utwór noblistki stanowił jedynie interpretacyjne tło do głębszych rozważań nad tekstem *Pan Cogito spotyka w Luwrze posążek Wielkiej Matki*. Tekst Herberta określił Balbus jako: „wysoce kreatywną mało opisową quasi-ekfrazę”. Interpretując poemat Wirpszy, Pawelec skoncentrował się na dwóch parach tropów: metonimia/metafora oraz synekdocha/ironia. Konkludując swoje analizy, stwierdził, że: „do spotkania tropów i ekfrazy dochodzi w procesie topologicznej reprezentacji”.

W założeniach pomysłodawców konferencji chodziło o uporządkowanie wiedzy na temat relacji pomiędzy sztuką i literaturą z perspektywy często w ostatnich latach podejmowanego w humanistyce problemu doświadczenia, co ma zasadnicze znaczenie dla interpretacji zarówno dzieła literackiego, jak i przekazu zawartego w dziele sztuki. Projekt wynikał z przeświadczenia, że dyscypliny naukowe powinny być ze sobą nieustannie konfrontowane. Dotyczy to zwłaszcza tych dziedzin humanistyki, które mają charakter historyczny (historia literatury, historia sztuki, kulturoznawstwo, filozofia) oraz antropologiczny (psychologia, psychoanaliza).

Bućko, Dziadek Kulturowe wizualizacje doświadczenia...

To interdyscyplinarne spotkanie przyczyniło się do innego spojrzenia na podstawowe kategorie, jakimi posługują się dzisiaj badacze literatury i kulturoznawcy: tekst, intertekstualność, performatywność, wizualizacja *etc.*

Uzasadnieniem przedsięwzięcia było stwierdzenie faktu, że podstawowa dla tematu projektu książka *Pogranicza i korespondencje sztuk*, która stanowiła pierwszą nowoczesnie pomyślaną konfrontację teorii tekstu literackiego i dzieła sztuki, ukazała się blisko trzydzieści lat temu (Wrocław 1980). Zrealizowany w Złotym Potoku projekt był pomyślany częściowo jako kontynuacja tamtych badań, ale równocześnie jako konfrontacja podstawowych zagadnień teoretycznych literatury oraz kulturoznawstwa w nowej, diametralnie odmienionej sytuacji kulturowej.

Abstrakt

Patrycja BUĆKO, Adam DZIADEK
University of Silesia

**Cultural Visualisations of Experience, Złoty-Potok,
18th-21st September 2008**

A report on 36th all-Polish Literary-Theoretical Conference on 'Cultural visualisations of experience', held by the University of Silesia and the Institute of Literary Research, Polish Academy of Sciences (IBL PAN) at Złoty-Potok on 18th to 21st September 2008.